

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

УДК 811.161.2'367.622'373.23/.43/.611

ДИХТЯР Надія Дмитрівна,

здобувач кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 (068) 0420178;
e-mail: grabarchuk.nadyusha@mail.ru

ІННОВАЦІЙНІ СУФІКСАЛЬНІ СУБСТАНТИВНІ ДЕРИВАТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В ПОЕТИЧНОМУ ІДІОМОВЛЕННІ МИХАЙЛА СТРЕЛЬБИЦЬКОГО

Анотація. *Мета* статті полягає в комплексному аналізі авторських новотворів-субстантивів Михайла Стрельбицького, скерованому на з'ясування структурної, семантичної та функційної специфіки цих утворень як маркерів ідіостилу поета. *Об'єктом* дослідження є ідіостиль М. Стрельбицького. *Предметом* безпосереднього аналізу є потенційні / okazіональні деривати-субстантиви як один із важливих компонентів авторського ідіостилу. Провідними в дослідженні є *методи* спостереження, описовий метод з його прийомами зіставлення, узагальнення, інвентаризації та класифікації мовного матеріалу. Застосовується також контекстуально-інтерпретаційний і дериваційно-компонентний аналіз. *Результат* дослідження репрезентативних для ідіомовлення М. Стрельбицького шляхів творення суфіксальних субстантивних авторських дериватів на позначення істот засвідчує, що в цьому процесі беруть участь різноманітні словотворчі форманти, у ролі мотиваторів виступають переважно субстантиви та вербати, значно поступаються ад'єктиви, на периферії містяться адвербіативи. Іноді потенційні / okazіональні деривати мають відповідники у кодифікованій літературній мові (хоча й характеризуються структурною відмінністю, але мають спільне словотвірне значення), іноді кодифіковані відповідники відсутні. Усі новотвори емоційно й аксіологічно марковані. *Практичне застосування* роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані при подальшому вивченні поетичного мовлення, у спецкурсах із лінгвостилістики, на позакласних заняттях у школі, при укладанні словника поетичного мовлення Михайла Стрельбицького.

Ключові слова: суфіксальні субстантиви, потенційні/okazіональні деривати, поетичне ідіомовлення, словотворчий формант, Михайло Стрельбицький.

Процес текстотворення передбачає як велику кількість узуальних знаків, так і певну частину вперше сконструйованих елементів — okazіональних знаків. Okazіональні елементи, як зауважує Ж. В. Колоїз, мають передусім прагматичну орієнтацію, і вони репрезентують індивідуально-творчу компетенцію адресанта, який, користуючись своїм правом вибору, в оригінальний спосіб кодує певну інформацію і через конкретну комунікативно-прагматичну ситуацію доносить її до адресата, безпосередньо впливаючи на нього. Сила цього впливу, або перлокутивна сила, залежить від того, наскільки достатньо вдалим він є. Чи правильно інтерпретуватиме адресат запропоновану йому інформацію і відповідним чином відреагує на неї — залежить від його семантичної компетенції, від уміння співвіднести певний okazіональний знак з його узуальною дериваційною базою, розкодувати, розшифрувати, «розпрограмувати» його [5, с. 267].

У сучасних лінгвостилістичних дослідженнях аналіз специфічних особливостей ідіомовлення майстрів поетичного слова привертає активну увагу науковців, що уможливорює глибше розуміння оригінальних авторських лінгвоментальних прийомів концептуалізації навколишнього світу, самобутності та неповторності індивідуальної інтерпретації буттєвого простору завдяки створенню okazіональних лексем на позначення певних реалій.

Вивченню неологічної системи (словотвірної системи індивідуально-авторських okazіоналізмів) присвятили свої праці як українські, так і російські дослідники: О. І. Александрова, М. А. Бакіна, Б. А. Белова, Г. М. Вокальчук, В. В. Герман, Л. П. Павленко, Л. А. Семенов, Г. М. Сюта та ін. (на матеріалі поетичного мовлення); Г. М. Віняр, О. А. Земська, М. У. Калніязов, А. Г. Ликов, А. Нелюба, Е. І. Ханпіра та ін. (на матеріалі усного й писемного мовлення); А. Г. Новоселова, Л. П. Павленко, О. А. Стишов, О. М. Турчак та ін. (на матеріалі публіцистичного мовлення) тощо.

Дослідження, присвячені вивченню авторських новотворів у структурі поетичного ідіомовлення Михайла Стрельбицького з точки зору створення, їхньої семантичної й експресивно-стилістичної

кваліфікації, систематизації та класифікації динамічних елементів словотвірного рівня, відсутні, що й визначає загальну актуальність нашої роботи. Мета дослідження полягає в комплексному аналізі авторських новотворів-субстантивів Михайла Стрельбицького, спрямованому на з'ясування структурної, семантичної та функційної специфіки цих утворень як маркерів ідіостилу поета. Об'єктом дослідження є ідіостиль М. Стрельбицького. Предметом безпосереднього аналізу є потенційні / okazionalні деривати-субстантиви як один із важливих компонентів авторського ідіостилу. Вибір методів дослідження зумовлено загальною метою та завданнями роботи. Провідними є методи спостереження (для фіксації загальних тенденцій словотворення та функціонування маркованих дериватів), описовий метод з його прийомами зіставлення, узагальнення, інвентаризації та класифікації мовного матеріалу. Застосовується також контекстуально-інтерпретаційний та дериваційно-компонентний аналіз.

Мотиваторами інноваційних відсубстантивних дериватів на позначення істот із словотворчим формантом *-енк-* зазвичай виступають прецедентні міфони́ми, наприклад: *Прокруст*, *Сізіф* тощо; фауномени: *Щур*; флорономени: *кукурудза*; конотовані апелювативні назви осіб: *безсерібник*, *бузувір*, *мутант*, *одновірець*, *сперечальник*, *тиран*; соматизми: *чуб*. Пор.: (1) *Прикинись п'яним, дуРнем з почту Креза, / Прокрустенком, з ПроКрустенків — таки, / опецьком, з прокрустОваних, ніким...* [9, с. 49]. (2) *Бо сізіфова праця давно стала символом, / доблестю та героїзмом / і розовою (фамільною) гордістю. / Тож усі Сізіфенки, Сізіфовські, Сізіфови й Сізіфмани / дуже пишаються проскрибованим предком...* [11, с. 13, «Перепитування про Сізіфа»]. (3) *Крота Щуриха окрутила хутко. / За тиждень прилупила Щуренят. / Пишався Кріт, бо долетіла чутка: / «Цей Кріт — герой! Сам чорт йому не брат!» / Щури, Щуренки, Щурови, ЩурОви, — його нащадки рвалися у світ...* [11, с. 170, «Щуриха і Кріт»]. (4) *Задивився на соняха млосно / Султан-Хан-Кукурудзенко: «Ах! / Я й не знав, як ти вмієш на кроснах, / поможи тобі в тому Аллах!»* [10, с. 13; «Сонях та Султан»]. (5) *Це тому, що художник — безсерібненко, / що, бувало, й на фарби не мав, / в тихій радості, одноосібненко, / не місцину — Вітчизну писав* [10, с. 256; «Клавдієве», 1980]. (6) *Після вас приходять бузувірченки, / тупо марнуковичі грядуть: / «Ми з тобою, драконе, одновірченки!»* [11, с. 29, «Риторичне»]. (7) *Шансон?.. Шансон, з'валтований блатнягою, / мутантенкам навіє вічний сон* [10, с. 283; «Мальована пісенька (про самозваний шансон)»]. (8) *Вибух ... убив? / Поранив. / Не віру. Не вічність. То — що же? / Віру-не-віру в тирана, / тираниченків лож* [10, с. 33; «Руїни Успенського собору», 1944]. (9) *Се ж він і є, розвирнений чубенко, всімхненко, сперечальченко — слухач, / з трипільської на вселюдську тлумач* [11, с. 97, «Володимир Титаренко (1)»].

Від міфоніма *Сізіф* і фауномена *щур* автор утворює цілу низку етномаркованих антропонімів. В інноваційному субстантиві *Кукурудзенко* суфіксальний спосіб творення супроводжується ономактизацією (транспозицією з апелюватива у пропріальну назву); написання гоноративів (*султан*, *хан*) у складі юктапозиту *Султан-Хан-Кукурудзенко* зазнає змін графічного оформлення, що сигналізує про виникнення персоніфікованої власної назви. Можна припустити можливість подвійної мотивації деривата *тираниченко*: 1) до кодифікованої лексеми *тиран* одночасно додаються два словотвірні суфікси: *-ич-* і *-енк-* — або інтерфікс (морфоподібна звукосполука, структурна прокладка) *-ич-* і словотвірний суфікс *-енк-*; 2) мотиваційною базою новотвору є некодифікована, гіпотетична лексема **тиранич*, що зазнає суфіксації.

Зазвичай суфікси *-енк-*, *-ич-* використовуються для творення назв молодих осіб за ознакою батька (коваленко, ткаченко, королевич, княжич) [13, с. 305], пор.: *Стоїть собі дайбожич, добрянин карокий, / зіпершись на ворота, стоїть на спорихі, / і дивиться далеко, і разом бачить око: / і там десь, аж отам десь, і у своїй душі. / <...> Дайбожича позаду — сімейство, Богом дане: / виспівують неділю, вславляють Божий мир... / Такий собі дайбожич, такий-то всім добрянин, / такий аж світу всьому / просвітлений ясир* [10, с. 99–100, «Дайбожич недільний»].

Натрапляємо й на новотвори з формантом *-чук*: *Тюхтії, тюхтійчуки, ох, тюхтіющенки, / щиросердні побажайлики добра...* [11, с. 291, «Риторичне»]. Узагалі суфікс *-чук* утворює назви за професією малих щодо віку осіб [12, с. 42], у цьому випадку сема 'професія' елімінується. Інноваційний субстантив на позначення особи *побажайлик* — віддієслівного творення, а можливо, твориться від потенційного субстантива **побажайло*.

Прізвище *Шансонов* утворено від апелюватива *шансон* / *шанс-он* (що зазнає при написанні й зміни графічного оформлення — мовна гра на рівні хибної етимологізації) за допомогою словотворчого суфікса *-ов* (властивого російським прізвищам): *Повітря каламутне, як з-під вихору, / радіохвилі — випарами зон: / це — він! це шкутильгав, «щест вихода», / до дітвори чіпляється, «шансон». / <...> Йому [шансону. — Н. Д.], такому, від параші, з пранцями, / Дніпро — по п'яти, море — до колін, / і затуляє вуха бідна Франція, / і далі Чопа не проходить він. / Шансон? Шансон! Він шансом не поступиться. / Він шанс у «шанеці» перенорить. / Він тупить, але й сам дедалі тупиться, / з'валтований, мутантів не щадить. / Шанс-он? Шанс-он! Шансонов-ь гастролює вам, / Шансонови повзуть у ваші сни. /*

Етер повітря труєне дотрує, / в каламутному всяк собі шанси! [10, с. 283, «Мальована пісенька (про самозваний шансон)»].

За моделлю творення українських по батькові із заміною антропонімної твірної бази апелятивом *мотив* утворено дериват *Мотивович*, що разом із першим компонентом *Мотив* являє собою перші два члени тричленної антропоформули (ім'я та по батькові): *Подерта павутинка / метляється на вітрі, / дзичить зелена муха / свій переможний клич, / але на в'язах, звірі, ще маєм по макітрі, / а в пам'яті тримаєм / Мотив Мотивович: / «Співає павутинка-а-а!»* [10, с. 57, «Мальована пісенька старого бурундука в самотньому лісі»].

Деривати *їдун*, *винагородник*, що утворені від іменників *їда*, *винагорода* за допомогою суфіксів *-ун*, *-ник* містять сему носія внутрішньої або зовнішньої ознаки. При розгортанні структури значення новотворів з'ясовується, що вони утримують предикат (стан як процесуальна ознака): *їдун* — той, хто охоче їсть, *винагородник* — той, хто винагороджує. До речі, потенційний іменник *їдун* має кодифіковані кореляти *їдець*, *їдок* (*їдець* — 1. Той, хто їсть. // *перев. з означ., розм.* Той, хто любить добре поїсти. 2. Член сім'ї, що харчується разом з іншими її членами; *їдок* — *розм.* Те саме, що *їдець* [3, с. 509]. Напр.: (1) *Тестаменти не читані, на жаль. / Принаймні — багатьма, всебільшістю непевних, / Самих себе не певних їдунів...* [10, с. 276, «Храми, мости...»]. (2) *Незнищенний, нерозкрадений, / щонічний, цілоденний, спасенний, / виноградник — цвітобородник, / виноградник — винагородник...* [10, с. 75, «Апотеоз виноградника весняний»].

У розгорнутих структурах аналізованих іменників представлено предикати, відповідниками яких у формальних одиницях є дієслова із значенням незавершеної дії або якісні прикметники, наприклад: *мовчун* — той, хто мовчить; *чепурун* — той, який чепурний. Функціональна активність суфікса *-ун* простежується в розмовно-побутовому мовленні. У випадках перенесення значень можливі елементи просторіччя. Суфікс *-ник* наявний у складі невеликої частини похідних, напр.: *суперечник*, *кривдник*, *образник*, *супротивник*, *приспосовник*. Найменування з суфіксом *-ник* мають нейтральні забарвлення [1, с. 69–70].

Інноваційним конституентом ЛСГ на позначення осіб зі значенням «носій процесуальної ознаки» є маркований віддієслівний дериват *кишкун*, що ситуативно розширює структуру лексичного значення та вказує на людину, яка постійно матюкається, брутально лається, пор.: *кішкати* — *розм.* Кричати «киш», відганяючи свійську птицю, птахів [3, с. 538]. За значенням новотвір *кишкун* є синонімом до кодифікованих лексем-дублетів *матюкало*, *матюкальник*. Напр.: *Тиміш ізрадів: «О, амго, камрад! / <...> І ... загнув триповерховий. / Негрові вуха зів'яли враз: / «Що верещиш, як плантатор?» / <...> Іде бригадир: «Чи не розпротак / Туди твоєю, к слову мовити!?» — / «Ти сонця не заступай, паршивий кишкун!» — / Тільки й спромігся Тиміш злихословити* [11, с. 290, «При Тимошеву смерть»].

Замість кодифікованої лексеми *колядник* автор уживає дериват *колядин* із словотворчим формантом *-ин*, що додається до мотиватора *коляда*. Дериват є носієм значення «той, хто колядує», а ситуативно — «син Коляди»: ... *ні в сих ні в тих лишаючи натхненне / лице поета — сина Коляди. / <...> «Сюдою, пані вічності, сюдою!» — / припрошує якийсь-то колядин (не з тих, що в батька-неньки сам-один)...* [11, с. 118, «Петро Перебийніс (3)»]. За допомогою суфікса *-ин*, що має значення одиницності, утворено інноваційний субстантив *дівчинина*: *Це ти (хто дивився) втекла, / втекла від лялі, тата-мами, / а може, і від ля-ля-фа, / від надокучливої гами, / до озера? Давно чи нині, / у споминах чи в забутті, — / це справді ти в цій дівчинині, / отак уперше у житті?* [10, с. 129, «У лісі над озером», 1978].

Потенційну лексему-фауномен *норівка* утворено в межах того самого словотвірного типу, що й примарний ЛСВ полісеманта *полівка* (*полівка*¹ — 1. Невеликий, перев. польовий та лісовий гризун, подібний до миші; польова миша [3, с. 1032]: «*Сонечко ясне, світло красне, уроди! / Уроди на трудящого... / <...> і на мишей-полівок, / гострозубих норівок...* [7, с. 80, «Помічники Сонця»]).

Замість кодифікованої лексеми *осквернітель* (*книж.* Той, хто оскверняє або осквернив що-небудь. *Осквернителі кладовищ* [3, с. 859]) автор вживає маркований інноваційний віддієслівний дериват *осквернювач* з тим самим значенням, але, на наш погляд, елімінованою позначкою *книж.* *Чужинця самотнього олжа, / осквернювача матерів і діточок / скрізь прийнялася, мовби й не чужа: / плюється, матюкається, гигає* [9, с. 85, «Гальчевський»].

Новотвори *гел'отальник*, *сповірник* із словотворчими формантами *-льник*, *-ник* містять значення носія власне дії, активного діяча, виконавця дії. Такі кодифіковані деривати корелюють із компонентами семантичної структури, представлені предикатом і аргументом-суб'єктом: П (дія) + А (діяч), напр.: *різальник* — той, хто ріже що-небудь, *розмітник* — той, хто розмічає що-небудь. Для суфікса *-льник* характерна обмеженість функціонування сферою термінології. Вихідними компонентами конструкцій на *-льник* є тільки дієслова недоконаного виду. В іменниках з предикатами активної, найчастіше фізичної, дії найвищого ступеня абстрактності у функції суб'єкта вживається суфікс *-ник*: *проповідник*, *порадник*, *служник* [1, с. 31], пор.: (1) *Гава гаву гратулює, / ганок газді — гавра. / Гел'отальники гвалтують, / гномик гедзя*

савить [10, с. 236]. (2) *А ліс — приймає: незavidна / у лісу світлого судьба. / Сповірни́к ліс...* [10, с. 260, «По гриби», 1978].

Твірна база дієслова **гелґотати** має такі значення: 1. Підсил. до **гелґати**. 2. *перен., розм.* Голосно, нерозбірливо, незрозуміло розмовляти; галасувати [3, с. 269]. При словотворенні актуалізувався саме другий ЛСВ, метафоричний, секундарний. До речі, словниками зафіксована кодифікована лексема на позначення виконавця дії — **гелґотун** — Який гелґоче [Там само]. Твірним для субстантива *спові́рник* виступає дієслово **спові́рити** — *розм.* 1. *на кого.* Виявляючи довір'я, доручати кому-небудь щось. 2. *кому.* Розповідати що-небудь, що не підлягає розголошенню [3, с. 1371].

Девербативний субстантив *невизна́нець* містить сему об'єкта дії. Структури з об'єктом дії є відображенням у системі мовних знаків безпосереднього суспільного впливу на особистість, реалізованою особою або групою осіб: *посла́нець, вихова́нець, вису́ванець*. План змісту цих одиниць передбачає обов'язковий предикат, дія якого спрямована на об'єкт, що позначає семантему істоти: *гоне́ць* або *посла́нець* — той, кого посилають з терміновим дорученням; *вису́ванець* — той, кого висувають, хто висунутий, рекомендований на відповідну роботу. Особливість формальних структур полягає в тому, що в них суб'єкт присутній імпліцитно, неконкретизований і сприймається мовцем як невизначена кількість осіб, що не потребує уточнення. Увага мовця акцентується на об'єкті, який зазнає дії, спричиненої суб'єктом [1, с. 54], пор.: *Душа пей-зажу — / наче пісні душа. / Але тисячу літ / шліфувалася пісня. / А пейзаж закипів / у душі тихо-ша — / у душі невизна́нця...* [10, с. 257, «Чотири душі»]. Твірним є пасивний дієприкметник минулого часу *неві́знаний* — Який не зазнав загального визнання, популярності [3, с. 749].

Малопродуктивний суфікс *-ій* служить для утворення назв осіб за характером діяльності, за властивостями характеру переважно від дієслівних коренів: *води́й, носі́й, пали́й; тютю́й, кру́тій, багати́й* [12, с. 41]. В ідіомовленні М. Стрельбицького натрапляємо на відсубстантивний новотвір *правді́й*: *Народів люто збрата́на сім'я / на українське зріла остовпі́ло, / і правді́й покликаних наспі́ло / ще гроно молоде круг правді́я* [11, с. 132, «Іван Дзюба»].

За допомогою словотворчого форманта *-к-* можуть утворюватися, переважно від дієслів, назви осіб чоловічого роду на *-о* з іронічним забарвленням: *хвалько́, забудько́, незнайко́* [12, с. 42], пор.: (1) *А чи правда, що Володько / Кожум'яків, той дрібний, / виріс аж такий роботько́, / аж такий там видатний* [9, с. 227–228, «Борці за волю — екзаменаторами з математики»]. (2) *Кричевському Федору з Калівки тезко́ / явився пейзажем журка-вітряка...* [9, с. 46]. В ідіомовленні Стрельбицького знаходимо й відсубстантивний дериват з тим самим формантом і експресивно-емотивним забарвленням — *мудько́* (*мудак* — *вульг.* Про нудного, набридливого невдачу [3, с. 694]): *А ця, рідненька, школа вартувала / бюджетові — як порівняти — мало: / обходитьсь у Києві так'о / один елітний, племінний мудько́...* [8, с. 39, «Фантомне світло у шкільнім вікні»].

Словотвірна категорія зменшеності-експресивності представлена в ідіолекті М. Стрельбицького такими потенційними дериватами: *перу́нець, пострибайлик, ґалантик, мамлюченьки*: *Там — згустки неба, ніби / оплавлений свинець, / й розчімханого німба / чи грець, чи перу́нець / збирає у яснець...* [10, с. 50, «Парк імені Патона», 1957]. Похідні на *-ець* характеризуються більшою кількістю одиниць, де суфікс уживається з відтінком емоційності, вищого ступеня насиченості ознаки: *тютю́нець, морозе́ць, запасе́ць*. Однак поряд з цим наявні основи лише із семою зменшеності: *ремі́нець, ками́нець, папіре́ць* [1, с. 92]. Дериват *перу́нець*, крім суфіксації, зазнає апелятивізації за умови, що актуалізується перший ЛСВ полісеманта-мотиватора (*Перу́н* — 1. У міфології східних слов'ян — бог дощу, блискавки і грому. 2. *перен., заст.* Грім [3, с. 939].

Найменування з семою зменшеності-експресивності утворюють суфікси з оцінним значенням, що кваліфікуються як морфеми з предикатною функцією в межах предметності. В основі семантичної структури дериватів з цими суфіксами лежить словосполучення, до складу якого входять аргумент і предикат кількості (супровідний предикат): *столи́к* — маленький стіл [1, с. 91]. В ідіолекті митця, крім новотворів із модифікаційним суфіксом *-ець*, представлені деривати з суфіксами *-ик-, -еньк-:* (1) *... той — накраплював, той — дмухав, / той між зблиском-переблиском (чи з листка, чи з-під листка) / пострибайликом грайливим, / <...> всякі... бісики пускав!* [10, с. 265, «Момент-мазок»]. (2) *... от і пнеться [пуп'янок. — Н. Д.], пуп'янитьсья, / усвердлившись не бариться, / чашолістиків рвучи / плоть липку — горішній бантик, / до уваг не беручи: / бантик — болісний ґалантик* [10, с. 148]. (3) *Мачиння мідне мерехтливо / манить манливих, мов магніт. / Маківок м'ясо́ні міна́рети — / маминих мамлюченьків м'ети* [10, с. 239]. Твірними основами дериватів *пострибайлик, ґалантик, мамлюченьки* виступають субстантиви **пострибайло, ґалант, мамлюк*. Словниками не зафіксована лексема *пострибайло*, але є *пострибу́н* — *розм.* 1. Той, хто часто стрибає, не сидить спокійно на місці; стрибун. // *перен.* Пустун (про дитину). 2. Коник (*див. ко́ник* 5) [3, с. 1085]. Інші твірні кодифіковані: *ґала́нт* — *розм.* Галантна людина [3, с. 218], *мамелюк, мамлюк* — 1. Вояк з

особистої охорони єгипетських султанів (з XIII ст.); згодом — представник найвищої військово-феодалної знаті в Єгипті. 2. Кінний гвардієць з особистої охорони Наполеона, яку він набрав під час походу в Єгипет [3, с. 643].

З метою надання потенційному / оказіональному новотвору з прозорою семантикою іронічно-глузливої конотації митець вдається до зміни або додавання словотворчого суфіксального форманта, іноді несподіваної фінали, пор.: (1) *Що? Кажете, комуністи ці осталися комсомолісти*, / з найгірших гірші, що на дівок тільки вміли залізти? [11, с. 223, «Бараболяні люди»]. (2) *Який ще там не вірить дуриндас?* [11, с. 128, «Леонід Філонов (6)»]. (3) *Не премії, не статуетки, / а чесна журналіста путь / допоки, звісно не жеруть / маркізетки та маркізетки* [11, с. 93, «Микола Процерук»]. (4) *Поки пальця у лікарні / травматологи ладнали, / опозиція на свій лад / розвернула весь процес: / про можливість беззаконня — / для своїх потрактувала, / про обмеження Мамони — для чужих олігархес!..* [11, с. 207, «Нескромна байка про Командний палець»].

Від кодифікованих ад'єктивів *обручальний, величальний, спонукальний* поет утворює низку потенційних субстантивів: *обручальник, величальник, спонукальний* за тим самим СТ, що й дериват *матюгальник* (кодифікована одиниця — *матюкальний*): *Дай нам, Боже, которий з дошки, / ниспошли народів-братів / та народів-сватів, / обручальників, / величальників, / спонукальників-матюгальників...* [11, с. 221, «Йоцемидаєсія розбудовується»]. Натепер від зазначених мотиваторів кодифіковано тільки віддієслівний субстантив на позначення як істоти, так і неістоти *спонукáč* — Той або те, хто (що) спонукає до чого-небудь [3, с. 1374].

За допомогою словотворчого форманта *-ець* автор творить потенційні / оказіональні номени на позначення осіб, мотиваторами яких є кодифіковані адвербіативи й ад'єктиви: *...студентам, аспірантам — навзаємєць, / жартун приємний, з прижмуром приємєць, / учений — не витія, не шаман* [8, с. 35, «Доктор мовознавства Олександр Бондар»].

Вивченню становлення та функціонування суфіксів на позначення осіб чоловічої статі присвячена робота П. І. Білоусенка [2]. Нові тенденції у творенні іменників — назв осіб були об'єктом дослідження Л. Кислюк [4], оказіональні номінації осіб у мові української публіцистики — Л. П. Павленко [7], усі словотвірні категорії іменника проаналізовано В. П. Олексенком [6].

Проблема вивчення поетичного мовлення майстрів красного письменства була і залишається в центрі уваги сучасного мовознавства, тому що поетичне мовлення являє собою самобутнє мовомислення з авторськими новотворами, нестандартними стилістичними рішеннями, виражає індивідуальне метафоричне мислення та власну картину світу. Іманентною ознакою всіх авторських інноваційних лексем-оказіоналізмів є експресивність і конотативність.

У подальшій роботі плануємо дослідити весь корпус інноваційної (потенційної / оказіональної) лексики у творчому доробку видатного майстра українського поетичного слова, лауреата премії імені О. Білецького та М. Коцюбинського, члена Національної Спілки письменників України з 1979 р. Михайла Петровича Стрельбицького з точки зору шляхів її творення, семантичної та прагматистичної кваліфікації, систематизації і класифікації динамічних елементів словотвірного рівня.

Література

1. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. — К. : Наук. думка, 1987. — 206 с.
2. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) / П. І. Білоусенко. — К. : Вид-во КДПІ, 1993. — 215 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. — 1736 с.
4. Кислюк Л. Нові тенденції у творенні іменників-назв осіб сучасної української мови / Л. Кислюк // Актуальні проблеми українського словотвору. — Івано-Франківськ : Плай, 2002. — С. 217–225.
5. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : монографія / Ж. В. Колоїз. — К. : Акцент, 2007. — 311 с.
6. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника : монографія / В. П. Олексенко. — Херсон : Айлант, 2005. — 336 с.
7. Павленко Л. П. Оказіональні номінації осіб у мові української газетної публіцистики / Л. П. Павленко // Вісник Харківського університету. Сер. Філологія. — Харків, 2000. — Вип. 491. — С. 287–290.
8. Стрельбицький М. Істина боса, Via Dolorosa / М. Стрельбицький. — Вінниця : Т. П. Барановська, 2015. — 48 с.
9. Стрельбицький М. П. Наука вдячності. Поеми, цикли / М. П. Стрельбицький. — Вінниця : Книга — Вега, 2006. — 348 с.
10. Стрельбицький М. Під небом Коновалюка. Поезії / М. Стрельбицький. — Вінниця : УНІВЕРСУМ — Вінниця, 2004. — 296 с.
11. Стрельбицький М. П. Школа перепитувань. Вірші, цикли / М. П. Стрельбицький. — Вінниця : ДП Державна картографічна фабрика, 2009. — Кн. 2. — 320 с.

12. *Сучасна українська літературна мова* : Морфологія / за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1969. — 578 с.
13. *Ющук І. П.* Українська мова / І. П. Ющук. — К. : Либідь, 2004. — 640 с.

References

1. *Bezpojasko O. K.* Morfemika ukraïns'koï movy / O. K. Bezpojasko, K. G. Gorodens'ka. — K. : Nauk. dumka, 1987. — 206 s.
2. *Bilousenko P. I.* Istorija sufiksál'noï systemy ukraïns'kogo imennyka (nazvy osib cholovichogo rodu) / P. I. Bilousenko. — K. : Vyd-vo KDPI, 1993. — 215 s.
3. *Velykij tlumachnyj slovnyk* suchasnoï ukraïns'koï movy (z dod., dopov. ta SD) / uklad. i golov. red. V. T. Busel. — K. ; Irpin' : VTF Perun, 2009. — 1736 s.
4. *Kysliuk L.* Novi tendencii u tvorenni imennykiv-nazv osib suchasnoï ukraïns'koï movy / L. Kysliuk // Aktual'ni problemy ukraïns'kogo slovotvoru. — Ivano-Frankivs'k : Plaj, 2002. — S. 217–225.
5. *Koloïz Zh. V.* Ukraïns'ka okazional'na deryvacija : monografija / Zh. V. Koloïz. — K. : Akcent, 2007. — 311 s.
6. *Oleksenko V. P.* Slovotvirni kategorii imennyka : monografija / V. P. Oleksenko. — Herson : Ajlant, 2005. — 336 s.
7. *Pavlenko L. P.* Okazional'ni nominacii osib u movi ukraïns'koï gazetnoï publicystyky / L. P. Pavlenko // Visnyk Harkivs'kogo universytetu. Ser. Filologija. — Harkiv, 2000. — Vyp. 491. — S. 287–290.
8. *Strel'byc'kyj M.* Istyna bosa, Via Dolorosa / M. Strel'byc'kyj. — Vinnycia : T. P. Baranovs'ka, 2015. — 48 s.
9. *Strel'byc'kyj M. P.* Nauka vdiachnosti. Poemy, cykly / M. P. Strel'byc'kyj. — Vinnycia : Knyga–Vega, 2006. — 348 s.
10. *Strel'byc'kyj M.* Pid nebom Konovaliuka. Poezii / M. Strel'byc'kyj. — Vinnycia : UNIVERSUM–Vinnycia, 2004. — Kn. 2. — 296 s.
11. *Strel'byc'kyj M. P.* Shkola perepytuvan'. Virshi, cykly / M. P. Strel'byc'kyj. — Vinnycia : DP Derzh. kartograf. fabryka, 2009. — 320 s.
12. *Suchasna ukraïns'ka literaturna mova* : Morfologija / za red. І. К. Bilodida. — K. : Nauk. dumka, 1969. — 578 s.
13. *Jushhuk I. P.* Ukraïns'ka mova / I. P. Jushhuk. — K. : Lybid', 2004. — 640 s.

ДИХТЯР Надежда Дмитриевна,

соискатель кафедры украинского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова;
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: grabarchuk.nadyusha@mail.ru;
тел.: +38(068)0420178

ИННОВАЦИОННЫЕ СУФФИКСАЛЬНЫЕ СУБСТАНТИВНЫЕ ДЕРИВАТЫ, ИМЕНУЮЩИЕ ЧЕЛОВЕКА, В ПОЭТИЧЕСКОЙ ИДИОРЕЧИ МИХАИЛА СТРЕЛЬБИЦКОГО

Аннотация. *Целью* статьи является комплексный анализ авторских новообразований-субстантивов Михаила Стрельбицкого, направленный на выяснение структурной, семантической и функциональной специфики этих образований как маркеров идиостиля поэта. *Объектом* исследования выступает идиостиль М. Стрельбицкого. *Предмет* анализа — потенциальные / окказиональные дериваты-субстантивы как один из важных компонентов авторского идиостиля. Ведущими в исследовании выступают *метод* наблюдения, описательный метод с его приёмами сопоставления, обобщения, инвентаризации и классификации языкового материала. Используется также контекстуально-интерпретационный и деривационно-компонентный анализ. *Результат* исследования репрезентативных для идиоречи М. Стрельбицкого путей создания суффиксальных субстантивных авторских дериватов, обозначающих человека, свидетельствует, что в этом процессе принимают участие разнообразие словообразовательные форманты, роль мотиваторов выполняют преимущественно субстантивы и вербативы, значительно уступают им адъективы, на периферии находятся адвербиативы. Иногда потенциальные / окказиональные дериваты имеют соответствующие им лексемы в кодифицированном литературном языке, отличающиеся по структуре, но содержащие общее словообразовательное значение. Иногда кодифицированные соответствия отсутствуют. Все новообразования эмоционально и аксиологически маркированы. *Практическое использование* работы состоит в том, что её результаты могут быть основой в дальнейшем изучении поэтической речи, в спецкурсах по лингвистике, на внеклассных занятиях школе, при составлении словаря поэтической речи Михаила Стрельбицкого.

Ключевые слова: суффиксальные субстантивы, потенциальные / окказиональные дериваты, поэтическая идиоречь, словообразовательный формант, Михаил Стрельбицкий.

Nadiia D. DYKHTIAR,

researcher of the Ukrainian Language Department of Odessa I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzkyi blvd., Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: grabarchuk.nadyusha@mail.ru; tel.: +38(068)0420178

INNOVATIVE SUFFIX SUBSTANTIVE DERIVATIVES THAT DENOTE PERSONS IN THE POETIC STYLE OF MICHAEL STRELBITSKIY

Summary. The *purpose* of the article is a comprehensive analysis of substantival innovations by Michael Strelbytskyi aiming at determining their structural, semantic and functional specificity as markers of the poet's individual style. The *object* of study is the individual style of M. Strelbytskyi. The *subject* of analysis is the potential and occasional substantival derivatives as important components of the author's individual style. The *method* of observation, descriptive method and its techniques of comparison, generalization, inventory and classification of linguistic material are employed as leading in the study. The interpretative and contextual-derivative-component analyses are also used here. The *result* of the research of the formation ways of potential and occasional suffix substantival derivatives nominating a person in Strelbytskyi's individual style proves that a wide variety of word-building formants is involved in this process. Substantives and deverbatives prevail as motivators. Adjectives are far less frequent here. Adverbials are on the periphery of motivational processes. Sometimes potential / occasional derivatives have appropriate lexeme analogues in the codified literary language (although they are characterized by structural difference, they still share a common word building meaning). Sometimes there are no codified matches in the language. All innovations are emotionally and axiologically marked. The *practical application* of the work consists in the possibility to use its results in further studies of poetic speech, in special courses of linguostylistics, extracurricular activities in school, and for compiling Michael Strelbytskyi's poetic speech dictionary.

Key words: suffix substantives, potential and occasional derivatives, poetic style, individual style, word-building formants, Michael Strelbytskyi.

Статтю отримано 24.10.2015 р.

УДК 811.1/.2-112'373.422:001.53

КОЗАК Тетяна Борисівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: anton_kozak@ukr.net; тел.: +38 (048) 635745; тел.: +38 067 4883681

ТУПІКОВА Тетяна Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 (048) 635745; e-mail: tupikov1@yandex.ru; тел.: +38 067 9212034

МІФОЛОГІЧНІ, ЕТИМОЛОГІЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСНОВИ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ 'ЧОРНИЙ' / 'БІЛИЙ'

Анотація. Поданий у пропонованій статті аналіз слів на позначення кольорів *чорний* / *білий* дає змогу зазирнути в історичне минуле відповідних лексем, розглянути їх становлення й розвиток. Це дозволяє вважати тему дослідження актуальною, що перебуває у центрі сучасної проблематики семантичних досліджень. *Метою* роботи є визначення особливостей зародження й розвитку семантики слів *чорний* / *білий* та обґрунтування тези про первісний синкретизм понять *чорне* / *біле* і подальше їх перетворення на антонімічні поняття. Цей шлях розвитку вважається деякими лінгвістами однією з семантичних діахронічних універсалій. *Матеріал* дослідження складають міфологічні та етимологічні словники.

Ключові слова: зародження слів, чорний, білий, антонімія кореня.

Аналіз існуючих у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві праць, присвячених проблемі вивчення кольоропозначення (Г. І. Арнгольд, Н. Б. Бахліна, Т. В. Венкель, С. А. Кантемір, В. І. Кушнерик, Р. М. Фрумкіна, В. Berlin, Р. Кау, R. Findeis, J. König, E. Schwenter та ін.) показує, що в них наведені ті чи інші форми і значення слів на позначення кольору, здійснено спроби психолінгвістичного вивчення семантичних відношень у групі кольоропозначень, розглядається можливість системного опису семантики слів-кольоропозначень, їх класифікації, проте досить рідко вивчаються питання походження й розвитку лексем, відсутня глибока реконструкція і, відповідно, первинне мотивування.